

במדינה "ישראל" בשנות האלפיים (רומן אוטופי) מאת הלל צייטלין

[אין דער מדינה "ישראל" אין יאר 2000
(ראמן אוטופיע) הלל צייטלין]

הקדמה ותרגום
שרגא בר-סלע

היצירה¹ שלפנינו שייכת לסוג היצירות שדוגמתה נתפרסמו בעולם היהודי כשלהי המאה התשע-עשרה ובעשורים הראשונים של המאה העשרים. הרקע ליצירות אלה הוא מצבם הקשה של יהודי אירופה והתקווה לשינוי ולפתרון ראדיקלי של בעיותיהם.² וכן הרקע גם ל"רומן האוטופי" הזה של הלל צייטלין – מצבם הקשה של יהודי פולין לאחר מלחמת העולם הראשונה, וההתלהבות הגדולה שאחזה את המוני בית ישראל לאחר הצהרת בלפור והכרת מעצמות העולם בזכותם של היהודים להקים בית לאומי בארצם ההיסטורית. את היצירה של הלל צייטלין ניתן להגדיר כ-"Outopia", היינו, "המקום הטוב".³ גיבור הרומן, יוסף אפשטיין, יהודי שהתרחק מעמו, אך גרסת הינקותא שלו טרם נשתכחה ממנו, עוקר את עצמו ממציות של היעדר זהות מוגדרת, פרי ההכנה המסולפת של מורשתו התרבותית, ותוך זמן קצר עובר למציאות אידיאלית. שינוי זה מעמיד את מורשתו באור חדש, המסיר ספקותיו ועונה לצרכיו ולמאוויו הכמוסים – "לרפא את פצעיו הרוחניים הפנימיים".⁴ במדינה האידיאלית "ישראל" קיימת הרמוניה חברתית נעדרת העיוותים

1 היצירה נתפרסמה בהמשכים במחצית השנייה של שנת תרע"ט בעיתון היומי הורשאי דער מאמענט. למרות מאמצינו בספריות בארץ ובעולם, לא הצלחנו להגיע לכל העותקים שבהם הופיעה היצירה. עליכן חסרים בה מספר קטעים. כן חסר ליצירה הסיום. לדעתנו, הלל צייטלין לא כתבו.

על כך ראה גם ג' קרסל, "חזונו של הלל צייטלין על מדינת ישראל", הפועל הצעיר, כ"ו ניסן תשכ"ח, 1968: 24.4, חוברת 29-30.

2 ראה ג' קרסל, חזיוני מדינה, ילקוט אוטופיות ציוניות, תל-אביב, תשי"ד.
ג' קרסל, אוטופיות ציוניות – מאסף לדברי ספרות, ביקורת והגות, ח-ט, תל-אביב, תשכ"ח, עמ' 456-470.

3 על ההבחנה בין ההגדרות Eutopia ו-Outopia ראה ל' הדומי, "הרומן האוטופי והאוטופיה הציונית", ביקורת ופרשנות, אוניברסיטת בר-אילן, חוברת 13-14, סיון/יוני תשל"ט/1979, עמ' 131-168, ולענייננו זה, עמ' 131-133.

4 ה' צייטלין, "אין דער מדינה "ישראל" אין יאר 2000", דער מאמענט, Nr. 124 30.5.1919.

החברתיים ששוררים בארצות המוצא של גליבורינו. דבריו והסבריו של עולה הרגל הנוצרי-רוסי שאילו התוודע ב"ספינת האויר" הופכים למציאות. ספקנותו של גליבורנו נעלמת, והוא כל-כולו דרוך להפנים שינוי זה ולהתערות במציאות החדשה.

ההרמוניה החברתית שקיימת במדינה "ישראל" היא פרי הניסיון ההיסטורי, שאותו שאבו מחולליה ממורשתם הדתית. המדינה מושתתת על החוקה האידאולוגית שנוסחה בכתבי הקודש ועברה את כור ההיתוך של הדורות – עצת החכמים הנאמנים לה. מוסדותיה החברתיים, דוגמת המוסדות שהיו קיימים בעבר, פועלים בה לשביעות רצונם של אזרחיה. היחסים החברתיים והכלכליים ששוררים בה נבחנו כבר בעבר, ועל-כן שיקומם טבעי ואינו מעורר התנגדות. הוא הדין ביחסים שבין אדם לחברו. אזרחי המדינה, הבונים את מדינתם לאור מורשתם העל-זמנית, חדורים אמונה עמוקה, שרק כך יוכלו להתגבר על תחלואי המציאות הגלותית שמנעו מהם גלגול ייחודם.

יצירתו זו של הלל צייטלין, על אף אופיה הבדיוני, עגונה במציאות זמנו. זוהי יצירה מגמתית, שבאה להעמיד את הפרספקטיבה האידאולוגית באור מציאות חיים שיכולה להתרחש – קיום מדינה יהודית מודרנית שחוקתה התורה ושיקום החיים החברתיים באורה. המחבר רותם את הישגי הטכנולוגיה שהופגנו במלחמת העולם כמעשי הרס וחורבן והופכם לאמצעי שלום ורווחה כרוח הנבואה. הוא מאיר את העבר הקיבוצי באור אידאלי ועושה אותו למציאות עתידית אפשרית. אזרחי המדינה האוטופית נהנים מהישגי המדע פרי המאמץ האינטלקטואלי המשותף. בניין המדינה הוא בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה". ניסיונם ההיסטורי המר ונאמנותם למורשתם מאפשרים להם לבנות חברה חילונית לאלה הקיימות באירופה. בני אירופה טרם למדו את לקחי המשבר האנושי והתרבותי שנתגלה במלחמת העולם הראשונה והמאורעות המזעזעים שבאו לאחריה, ואילו הם – קרבנות המשבר – חדורים אמונה לבנות חברה אחרת. לגבי העם היהודי ניתנה האפשרות להגשים את תורתו במדינתו, ובכך להציג דגם של קיום אנושי רצוי ומיוחל, אנטיטיזה לתרבות שהביאה הרס וחורבן הדדי.

את "הרומן האוטופי" של הלל צייטלין ניתן להגדיר כרומן קונקרטי, שהרצוי בו הוא תולדה ישירה מן המציאות החברתית והלאומית הקיימת, רצונו של הכותב להציב לציבור קוראיו הפוטנציאלי אופק לשאיפותיו ויעד להגשמה אפשרית. פן זה ביצירתו אינו בא במקום פעילותו הספרותית והפובליציסטית הרחבה,⁵ אדרבא, תפקידו למלא את החלל, שבין ציפיותיו להיענות קוראיו לרעיונותיו לבין המתרחש בפועל במציאות.

ביצירה זו כבר באה לידי ביטוי תפיסתו הלאומית רבת הגלגולים והתהפוכות

5 הלל צייטלין היה סופר וציטונאי פורה. הוא השתתף בעיתון הציוני היינט, ובהמשך נעשה משתתף קבוע בעיתון דער מאמענט. כן פרסם מאמרים ומחקרים רבים בתחומי היהדות השונים.

רשימה ביבליוגרפית לא מעודכנת ימצא הקורא אצל א"ר מלאכי, תקופה ל"ב-ל"ג, תש"ח, עמ' 848-875.

האידאולוגיות והדתיות, שמתחדדת בסוף העשור השני של המאה שלנו וכמרוצת שנות העשרים. מן הדין אפוא לעמוד על כך בקצרה.⁶ הלל צייטלין נולד בשנת 1871 בעיירה קרומי שבפלך מוהילב למשפחה חסידית-חב"דית, בגיל י"ג, כעדות עצמו, הוא היה ב"אקסטזה דתית עמוקה", ואולם בהשפעת ספרות ההשכלה פגה התלהבותו הדתית, ובגיל ההתבגרות הוא הגיע להתפקדות.

כאוטוידקט שקדן הוא הסתער על תחומי המדע השונים, התעמק בפילוסופיה הקלאסית וזו בתזמנו וכן בביקורת המקרא. אלה הגבירו את ספקותיו, וכעדות עצמו, דחפו אותו לכפירה "ולכל הפחות לספקנות קיצונית בענייני אמונה".

עם ייסוד ההסתדרות הציונית הוא הצטרף לתומכיה הגלגלים. בקונגרס הציוני החמישי הוא השתתף כנציג ציוני הומל. הערצתו העמוקה היתה נתונה להרצל והיה בין התומכים הנאמנים ביותר במאמציו להשיג צ'רטר. כן הוא תמך ללא סייג בציונות הקטסטרופלית, כפי שביטאה הרצל ונורדוי, וראה בפתרון המוצע על-ידם את הפתרון הראדיקלי היחיד לצרות ישראל. מצבם של יהודי רוסיה לאחר "פוגרום קישינב" ו"משבר אוגנדה" חידדו את השקפותיו והביאו אותו לתמיכה בטריטוריאליזם שבו דבק ללא פשרות.

הלל צייטלין חי בתחושה, שהמוני היהודים במזרח אירופה נתונים בסכנת קיום פסי ורוחני. הצלתם קודמת אפוא לשיבת ציון. ריכוז היהודים בטריטוריה כלשהי הוא צו השעה. אל לה לתנועה הלאומית היהודית לרכז את כל מאמציה בארץ-ישראל. חיי העם וקיומו קודמים ליישוב ארץ-ישראל.

לאחר הצהרת בלפור וההתלהבות ההמונית שנתלוותה לה, מיתן הלל צייטלין השקפתו זו. הוא לא פסל את המאמץ ההתיישבותי בארץ-ישראל, אך המשיך לשלול את בלעדיותו. עם זאת הוא דרש, שהישות החברתית שהולכת ומתגבשת בארץ-ישראל תהיה מושתתת על תורת ישראל, כי יישוב ארץ-ישראל אינו דומה ליישוב בכל טריטוריה אחרת.

תביעה זו היא אחד הביטויים לשינויים בהשקפותיו. "מבעד לכפירה הקיצונית של ניטשה", כדבריו, "היכרתי את מבקש האלוהים בארץ". המפנה הדתי שראשיתו בראשית המאה מתחזק בסוף העשור השני של המאה העשרים. זהו תהליך הדרגתי, שמעורבים בו געגועים לעולם האמונה התמימה שאבד לו וחיפוש פתרון למצוקה הרוחנית העמוקה שהיה נתון בה.⁷ שנות הסבל של מלחמת העולם הראשונה וסבלם של יהודי רוסיה ופולין שלאחר המלחמה חידדו

6 ראה מאמרי: "The Last Change in Hillel Zeitlin's National Idea", A.J.S.: Review, New-York University, בדפוס.

7 סקירה מפורטת על מהלך חייו של הלל צייטלין יצא הקורא אצל ש"ב אורבך, "מגילת חייו", ספר צייטלין, ירושלים, תש"ח, עמ' 61-9. את הביורפיה הרחבה ביותר, לפי מיטב ידיעתי, ימצא הקורא בחיבורו של מ' וואלדוקס לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה:

Hillel Zeitlin – The Early Years (1894-1919), Brandeis University, May 1984.

תהליך זה. ביטוי המתפתח הוא תפיסה של היהדות הנבואית-המשיחית. בתפיסה זו דבק הלל צייטלין עד יומו האחרון.⁸

הרומן האוטופי שבו אנו עוסקים מסמן בין השאר את תחילתו של תהליך זה.⁹ שנות העמידה והזקנה מצאו את הלל צייטלין בתחום היהדות החרדית-החסידית, שביטוייהן הרעיוני, כאמור, התפיסה הנבואית-המשיחית. בתפיסה זו נועד לארץ-ישראל תפקיד ייחודי-מרכזי בשיקומו הרוחני של העם ובהכנתו לייעודו המשיחי שהגשמתו הולכת וקרבה. ארץ-ישראל חייבת להיות קהילת-עילית רוחנית נבחרת, שמעשי חבריה קודש להבטחת חוסנו הדתי והרוחני של העם, דגם ליהדות רצויה – אור לגויים. קהילת עילית זאת תכוון את חיי העם בכל אחר, "כי ישוב ארץ-ישראל עניין תורתו הוא בעיקר."¹⁰

דגם המדינה האוטופית של שנת האלפיים שנכתב בשנת תרע"ט ממשיך להתקיים בתפיסתו האידיאולוגית של הלל צייטלין כתביעה אופרטיבית עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.¹¹

הלל צייטלין מצא את מותו ב-1942 בדרכו האחרונה למחנה ההשמדה טרבלינקה.

תודתי נתונה לעובדי בית הספרים הלאומי בירושלים; לעובדי "גנזים" בתל-אביב; ולמר זכריה מ' בקר ב"ייווא" ניו-יורק, ולעובדי הספרייה האוניברסיטאית בווירשה.

תודה מיוחדת ל"מרכז לחקר תולדות יהודי פולין ותרבותם" שליד האוניברסיטה העברית בירושלים שבסיועו רכזו ותורגמו פרקי היצירה, ובמיוחד לפרופ' חנא שמרוק על עצתו ועל הזמן שהקדיש לי.

8 על תפיסתו הדתית של הלל צייטלין ראה י' וולפסבערג, ספר צייטלין, ירושלים, תש"ח, עמ' 62-75 וכן ההקדמה ל: ספרן של יחידים, להלל צייטלין, ירושלים, תש"ס.

9 ש' פושינסקי, "הלל צייטלין – איש המיסתורין", ספר צייטלין, ירושלים, תש"ח, עמ' 100-124.

10 כמרכן מאמרי: "יהדות הנבואית-משיחית של הלל צייטלין ודרכו אליה", נשלח ל: דעת – כתב עת לפילוסופיה יהודית ולקבלה, אוניברסיטת בר-אילן.

9 על ראשיתו של תהליך זה. שם.

10 ה' צייטלין, "דממה וקול", (נכתב בתרצ"ו), ספרן של יחידים, ירושלים, תש"ס, עמ' 80-81.

11 בכך עוסק הלל צייטלין כמעט בכל מאמריו בשנים אלה, ובעיקר ב"דבר לעמים" (תרפ"ח), ספרן של יחידים, ירושלים, תש"ס, עמ' 126-166.

די רייד פון ישעיהו בן-אמון, וואס ער האט אמאל געזאגט און וואס וואלט ער היינט זאגען, ווארשא, תר"ץ.

"דממה וקול", (תרצ"ו), ספרן של יחידים, ירושלים, תש"ס, עמ' 77-78, 91-92. וואס איך האב יעצט צו זאגען דעם אידישען פאלק, ווארשא, תר"ץ, עמ' 42-43.

92-93. על גבול שני עולמות, תל-אביב, תשכ"ה, עמ' 292-293. כמרכן במאמרים פובליציסטיים רבים ב"דער מאמענט".

במדינה "ישראל" בשנות האלפיים

פרק א

ספינת האויר, שבה עמד להפליג יוסף אפשטיין מאודיסה ליפו, התרוממה אט-אט מן הארץ. דומה, קשה היה לה להינתק מן הקרקע ולהתמסר לרוח הפראית והחופשית, אך הספינה התנתקה והמריאה מעלה-מעלה.

בספינה ישבו בני לאומים שונים, אנשים בני דתות שונות ובעלי דעות והשקפות שונות.

קהל המלווים, צעירים וזקנים, שליוו את קרוביהם המפליגים והתגודדו סביב הספנים, לא גילה כל פחד או דאגה. הפחד, שהיה בעבר מנת חלקם של המלווים בהיפרדם מקרוביהם המפליגים הנועזים, לא ניכר עליהם כלל. המפליגים אף לא נראו בעיני מלוויהם כהרפתקנים סתם. ההפלה בספינת האויר, בדומה לנסיעה ברכבת, הפכה לדבר רגיל ופשוט.

האוירונים והצ'פלינים, שבהפצצותיהם בעת המלחמה החריבו ערים וקטלו רכבות בני-אדם, הפכו לספינות אויר שהותאמו להעברת אנשים ומשאות על-פני מרחקים גדולים. מפליגים בהן בימים בהירים, כאשר הרוחות שקטים ורגועים, והראות שקופה ובהירה.

הבוקר שבו הפליג אפשטיין דומה שלא שקט הוא. לפני ההפלה נשמעו מכיוונים שונים שריקות הרוח. אלה העציבו מעט את המלווים הרבים, אולם אנשי צוות הספינה הבטיחו נאמנה, שמצפה למפליגים יום שקט ורגוע, וכעבור יממה ינחתו הנוסעים במחוז חפצם – פלשתינה, ואכן הבטחתם הרגיעתם לגמרי.

הספינה התרוממה והתרחקה במרומים. אפשטיין ראה יערות, שדות וכפרים שחלפו ביעף, ומעליו ים של שמים בהירים עד אין קץ, עתים כגלים מלווים ועתים כצללים החוסים מעליו. בדומה לעננים קלים נישאה הספינה בליווי שירת ציפורים חרישית.

לרגע ממושך שכח אפשטיין את סבלו שהיה מנת חלקו בשנים האחרונות, והוא התמסר כליל למחשבותיו אודות הארץ – מחוז חפצו, מקום בו קיווה לרפא את פצעיו הרוחניים והנפשיים. בהזיותו הוא התאמץ לצייר בדמיונו את ארץ חלומותיו על ימיה ונהרותיה, הריה ועמקיה, עריה וכפריה. ארץ שאליה נושאת אותו ספינה, אולם הוא חדל מכך. הכול נשאר מטושטש ומעורפל.

בזמן האחרון הוא קרא אמנם מספר ספרים על פלשתינה, אולם אין קריאה יכולה לבוא במקום מראה עיניים.

כדי להתמסר בחדווה לדמיונו ולהעלות מראות מארץ שאיפותיו, הוא נאלץ היה לחזור לשנות ילדותו המוקדמות. אביו, סוחר ואיש מעשה, לא שלח אותו לבית-ספר יהודי מיוחד, אשר בו ניתנה תשומת לב רבה ללימוד חכמת ישראל ולימודי פלשתינה, אלא לבית-ספר כללי. בבית-ספר זה רכש הוא אמנם ידיעות בנושאים אלה, אך אלה היו ידיעות שטחיות בלבד שנגעו להיסטוריה בלבד בהקשר גיאוגרפי והיסטורי כללי. כדי להעמיק ידיעות אלה שכר אביו מורה פרטי, שלימדו עברית ודת שעה ביום. בכל כוחותיו התאמץ המורה לטעת בלב

התלמיד הינוקא אהבה לקודשי היהדות. התלמיד, אף הוא נמשך לתלמודו, אולם נטל הלימודים של בית-הספר הכללי הכביד עליו ביותר ותפס את כל זמנו. שעה יומית זו היתה השעה היחידה שהוקדשה ליהדות. הוא חלף על-פני מספר ספרים מן התנ"ך, התוודע קצת לתולדות עם ישראל, ולאחר שנתיים שלוש, הלימודים הכללים בלעו אותו כליל. רבות הוא שכת. עתה מנסה הוא לדלות מזכרונות ילדותו את הגרסה המקוטעת. בעיני רוחו הוא רואה את הרי יהודה והגליל, את הלבנון והירדן, עמק יזרעאל, הכרמל והשרון. הנה הוא עומד על הר המוריה, והנה הוא על הר הזיתים. בדמיונו הוא מעלה תמונות מן העבר, עת אברהם ישב באלוני ממרה ומצפה לאורחים. תמונה זו מתחלפת באחרת, והוא מפליג בדמיונו למראות העתיד של ישעיהו. צפצופי הציפורים חודרים לאוזניו, ויחד עם העננים הקלים הוא שט בשמים הבהירים.

שוב הוא נזכר: "מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם". בתשוקתו לראות את הארץ היהודית רוצה הוא, שהספינה תכפיל ותשליש את מהירותה, אולם זו דרכה לפניה, ואין היא ממהרת כלל. עתים חונה היא בתחנות שבדרכה, כדי להוריד ולהעלות נוסעים ומשאות. אנשים בני לאומים וארצות שונים עולים ויורדים ומתחלפים תכופות. אפשטיין השקוע במחשבותיו לא הקדיש לכך תשומת לב מיוחדת, אך יש ובנחיתות התכופות נקטע מהלך מחשבותיו, אז הוא שם לב גם לחבריו למסע.

הוא ניסה להתקרב ולנהל שיחה עם אחדים מן הנוסעים, ובמיוחד עם בני ארצו. באהבה רוחשת אמון הוא התקרב אליהם. סבור היה, שאנשים שנעתקו מן הקרקע המוצקה והתרוממו למרחבי השמיים החופשיים ישתחררו, ולו לזמן מה, מן הדעות הקדומות של בני ארצם ועמם, אולם האכזבה לא איחרה לבוא. זרות, התנהגות ונימוסים חיצוניים בלבד היו מנת חלקו. בעצב הוא עזבם, מחפש מקום ישיבה באחת מפינות הספינה, ושוב מתמסר להרהורי הנעימים. שקוע במחשבו תוהו, ישב הוא שעה ארוכה מבלי להפריע למישהו ומבלי להיות מוטרד על-ידי מישהו. אין איש שיוכל להחליף עמו מלת ידידות או גילוי של לבביות. סגור בתוך עצמו, מבטו מושפל, הוא הכיר את האדם בשפלותו וידע את פנימיותו!

כך, שקוע בתוך עצמו, כאילו מנותק מסביבתו, הוא לא שם לב לאדם, שבצעדי היסוס התקרב אליו. האיש בגיל העמידה, בעל שערות שחורות ארוכות וזקן אדמדם-צהוב ארוך, אף חד ועיניים קטנות, פיקחיות וטובות מתחת למצח שער, שם ידו על גבו של אפשטיין המהורהר, וללא גינוני נימוס יתרים פתח ושאל: "קודא ידש בראטשיץ? (לאן אתה נוסע, אחא?)". אפשטיין, כמתעורר משינה, שמע את המלים הלבביות הפשוטות מבן-ארצו. דומה, זרם אויר רענן ואור רב הציף אותו. אכן, קול אנושי חופשי, קול מעורר אמון הוא שומע. "אני, לפלשתינה נה אני נוסע", ענה אפשטיין, "רוצה אני לבקר את ארץ אבות אבותי, ארץ ילדיהם וילדי ילדיהם...".

– "גם אני, אחא, גם אני לפלשתינה. הארץ הקדושה והטהורה... אי, ארץ קדושה, אי, ארץ טהורה, אי אי אי. ארץ קדושה וטהורה. שם, שם חי פעם גואלנו, שם חיו הנביאים. היום חיים שם אחיו של הגואל – היהודים".

– "האם אתה נוסע לפלשתינה זו הפעם הראשונה?" שאל אפשטיין.

– "לא, אחי, זו הפעם השלישית אני נוסע לשם. מפעם לפעם עוזב אני את כל עיסוקי, ואני נוסע לארץ הקודש. מוכרח אני. גופי ומקום הולדתי אמנם בסיביר, אולם נשמתו שם, בארץ אבותיך ואחיך. לא רק של אחיך, אלא גם של אחיי. היהודים בארץ הקודש הם אחיהם של כל האנשים".

– "האמנם כל יהודי פלשתינה, כולם אנשים טובים הם?"
– "לומר את האמת, אחי, אנשים טובים נמצאים בכל מקום, אך היהודים בפלשתינה שונים הם, אחרים משהו... הם טהורים יותר, הם זכים כמו מי הירדן, כשמש המשתקפת במימי הירדן, כך נשקף אלוהים מנשמותיהם. הם משרתים אותנו כאילו יהודים היינו, אחיהם. עתים אפילו יותר מזה. הם מקפידים מאוד על הצו 'ואהבת את הגר'. מי כמונו, אומרים הם, יכול להבין ולעזור לגר. מי כמונו, שבמשך אלפיים שנה גרנו בקרב העמים, ורבים, רבים מאחינו עודם גרים ביניהם יכול להבין כמונו?"

– "ומניין אתה, אחי?", שאל אפשטיין.
– "הלא אמרתי לך, מסיביר אני, עובד אדמה אני, על-ידי טופולסק אני. כל הימים אני ומשפחתי עסוקים בעבודות המשק, ובזמננו הפנוי אנו מעיינים יחדיו בתנ"ך".

– "וספרים אחרים אינכם קוראים כלל?"
– "גם ספרים אחרים בדיננו, אך אנשים עסוקים אנו, ולא תמיד הזמן הדרוש לנו לבחון איזהו ספר טוב ואיזה – לא טוב. התנ"ך, אחי, לבטח טוב..."
– "הנוסע אתה לבדך לפלשתינה, או מישהו נוסע איתך?"
– "אדם אחד, ידיד טוב, שכן, נוסע איתי. כמוני, גם הוא עובד אדמה. הוא גר קרוב אלי. אנו כמו בני משפחה אחת. שמו פיוטר ארקאדיוויטש, והוא מבני אחיך".

– "מה זאת אומרת 'מבני אחיך'?"
– "הוא מן היהודים. גר הוא על ידינו וחי כמונו. לפעמים אנו קוראים בצוותא תנ"ך ברוסית. הוא אח טוב מאוד, אולם מדתכם וההיסטוריה שלכם הוא יודע מעט מאוד, פחות ממני. שכנעתי אותו להתלוות אליי בנסיעתי זו לארץ היהודים, לראות שם יהודים כנים ואמיתיים."
– "הנוסע הוא עימך? מבקש אני להכירו."
– "טוב!"

הסיביריאק, אלכסיי מיכאילאוויטש סטפנייק הוביל את אפשטיין אל ידידו, פיוטר ארקאדיוויטש, והציגו לפניו.

– "אחי, יהודי! מה שמך, אחי?"
– "יוסף אפשטיין."
– "ושמי פיוטר ארקאדיוויטש בוגרוב, נהיה נא אחים."
– "הנוסע אתה לפלשתינה?"

פרק ב

הדרך מנמל התעופה עד יפו היתה קצרה, מספר קילומטרים בלבד. הנוסעים שזו עתה נחתו התיישבו בספינות אויר קטנות. אלה אטאט התרוממו באויר, וכעבור שעה קלה נחתו בתחנות השונות שברחובות יפו העיר.

אפשטיין ושני חבריו הטובים העדיפו לעשות דרכם ליפו ברגל. הם רצו להקדים לנשום את האויר החופשי של פלשתינה ולחוש מתחת לרגליהם את אדמת הארץ.

דרכם נמשכה בינות השדות והכרמים. עיניהם לא שבעו ממרחבי השדות שלאחר הקציר, מן הכרמים שהגפנים כורעות מעומס הפרי, ומעצי הפרדסים השופעים תפוזים ולימונים.

רוח נעימה של שעות הבוקר נשבה מן הים ונתערבבה עם הצפרירים הקלים שבאו משדות רחוקים. מסביב דממה, לא קול ואף לא לחש. קרבת העיר כאילו לא היתה כלל. הכול ישנו עדיין את שנתם החזקה והמתוקה.

בדממת קודש צעדו אפוא שלושת הרעים, נמנעים להפר את השקט מסביב ואת ההרהורים של הזולת. הראשון שהפר את דממת השתיקה היה אלכסיי מיכאילא-וויטש. במלים מעטות הוא העיר: "אכן, קרובים אנו לעיר".

– "היודעים אתם, אחי, לאן נפנה? למלון שבהנהלת ברוך שמואלאוויטש רוסינוב, יהודי הגון, משלנו, יהודי רוסי. הוא חי כאן קרוב לעשרים שנה, שומע רוסי ועדיין קשור למטושקה רוסייה. גרתי אצלו בביקורי הקודמים כאן."

– "נשים עתה פעמינו אליו."

– "תהיה לכם הזדמנות לראות הכנסת אורחים מהי. אצלנו אורח הוא מספר, 'מספר שמונה מצלצל', 'מספר שמונה מבקש דבר מה', 'מספר שמונה מבקש חשבון...'. כאן האורח הוא, בראש ובראשונה, בן-אדם, אח. במיוחד זוכים לקרבתו של ברוך שמואלאוויטש וליחס מיוחד אורחים מראסיי, ועל אחת כמה וכמה – אתם, שהנכם בני דתו ובני עירו. רוסינוב הוא גם יהודי משכיל, ירא שמיים, שולט בספרות היהודית הגדולה, בחוקים ובמנהגים פרי תנאי המקום." בוגרוב ואפשטיין קיבלו את הצעתו של מיכאילאוויטש, ושלושתם פנו לעבר רחוב הכרמים שבו שכן המלון.

רחוב הכרמים שבו שכן המלון "אשל אברהם" נמשך מן השדות, ועלי-כן בדרכם אל המלון, חייבים היו לעבור את שערי העיר. שער העיר נבנה בסגנון של העת העתיקה. השער – ללא חומה וללא ברית. אף אחד לא נזקק לו, אולם בני שער לעיר על-פי הנחיות של "בצלאל" – האקדמיה שכירושלים. כאילו חובה היא לנעול את שערי העיר. למעשה, שימשו שערי העיר סימן ציון להתחלת העיר. ציון זה הכרחי הוא לעיר גנים כמו יפו החדשה, כדי להבדיל בין הגנים והשדות שמחוץ לעיר לבין אלה שבתחומי העיר. שנית, התושבים שאפו לשקט ולחדש צורות ומבנים עבריים עתיקים, עד כמה שאלה לא כבלו את ההתפתחות החופשית. לכן הם גם קבעו שער לעיר, ולידו עשרים ושלושה מקומות ישיבה בשביל נבחרי העיר הקרויים "סנהדרין הקטנה". נבחרים אלה דואגים לצורכי העיר ומיישבים עניינים שבין אדם לחברו.

הם יושבים בחצי מעגל, דוגמת הישיבה בסנהדרין הגדולה, וזאת, כדי שייראו וישמעו זה את זה ויוכלו להתייעץ בנועם ובפתיחות.

בחודשי הקיץ יושבים השופטים והיועצים בצל העצים, ואילו בחודשים גשומים מתקיימות הישיבות ב"בית הוועד" שמקומו ליד שער העיר.

"בית הוועד" אינו דומה כלל לבתי משפט במקומות אחרים. זהו בית קומה אחת פשוט. ובו מספר אולמות וחדרים צדדיים. באולם אחד נמצא שולחן מגולף בצורת חצי מעגל, וסביבו עשרים ושלושה כיסאות. בכותל המזרח ניצב ארון ספרים גדול, ובו ספרי הקודש הקלאסיים העתיקים וספרי שו"ת חדשים, ספרים מתורגמים בענייני כלכלה וחברה, ספרי חוקים וספרי מדע שונים שעשויים להועיל בפתרון בעיות חברה קשות, או למצוא מוצא בסכסוכים ממושכים בין אורחי העיר.

על הקיר תלויות תמונותיהם של החולמים הראשונים על מדינת היהודים, ובמרכז – תמונתו של תיאודור הרצל. לימין האולם הגדול – אולם קטן יותר שפתוח תמיד. באולם זה ניצב שולחן עגול עבור מזכירים, קצרנים, עיתונאים; אלה עוקבים בעירנות אחרי הנאמר באולם הגדול על-ידי אנשי הסנהדרין, בעלי הדין והעדים.

לשמאלו של האולם הגדול – חדר קטן בו שוכנים ארכיון "בית הוועד" והפרוטוקולים של הישיבות. הפרוטוקולים כוללים את דברי הנואמים ואת ההחלטות. הם מנוסחים קצרות, ועל אף זאת הם מוסרים בבהירות ובנאמנות את הדברים.

בחדר זה שולחן, ועליו מין פונוגרף שממנו צינורות לאולם גדול, למקום מושבם של חברי הסנהדרין, לעדים ולבעלי הדין, וצינור נוסף הפונה למקום מושבו של הקהל.

הפונוגרף, דוגמת הגרמפון בשמחות שמוסר שירים וקולות של זמרים ושחקנים על-ידי תקליטים שקלטו אותם, כך הפונוגרף קולט את הנאמר והמתרחש באולם הדיונים ומשמרו לבל יאבד דבר. הוא רגיש לכל קו וצליל, כך שניתן לשמר לא רק את דברי המדברים, אלא גם את התגובות והניואנסים השונים של כל דובר ודובר. יתרה מזאת, למכשיר זה מחוברת מעין "קאמרא אובסקורא", אשר קולטת את תנועותיהם של הנואמים והתנהגותם, בשעה שהם נושאים דבריהם, את התנהגות הנאשמים ושל העדים ותגובותיהם. כל הדברים, גם אלה שחורגים מתחום המשפט, אך יש להם משמעות לעתיד, נקלטים במכשיר זה. בעתיד, אם ירצו לדעת דברים כהווייתם, לא רק את תוכן הדברים, אלא כיצד הם נאמרו, מה היה טון הדיבור, מה היתה הבעת פניו של הדובר, באמצעות ה"קאמרא אובסקורא" יוכלו לדעת זאת. לשם כך די היה לכונן מכשיר זה לתאריך המתאים של ההתרחשות.

החדר השלישי, הגדול למדי, מיועד לבעלי הדין, לעדים, טרם תחילת המשפט. כן נמצאים כאן אנשים שונים הבאים לשאול עצה או סעד, או אנשים מימחים שנקראו למסור עדות מומחה. לעתים גם נמצא כאן קהל סקרנים. החדר הרביעי הוא חדר קטן יותר, המשמש את חברי הסנהדרין בלבד. כאן

מתייעצים הם ללא נוכחות הקהל, לרוב במשפטים מסובכים המחייבים דין ודברים מפורט מאוד.

משמאלו של שער העיר ניצב "בית העם" המרכזי.

יפו היא עיר חדשה וגדולה, ובה מספר "בתי עם" שבהם נערכות אסיפות עם, התייעצויות ושמחות חברתיות. ב"בית העם" המרכזי שליד שער העיר מתרכזות הפעילויות של כל "בתי העם" הפזורים בעיר. לכל "בית עם" ועד נבחר. ועדים אלה נפגשים אחת לשבוע כדי לקבוע את הפעילות בעיר לשבוע הקרוב. ב"בית העם" המרכזי מתקיימות "אסיפות עם" שעוסקות בשאלות מיוחדות וחשובות שעולות בחיי העיר. בית זה, לכן, גדול ומרווח. בו ארבעה-עשר ביתנים - שניים-עשר מהם נועדו לשניים-עשר אזורי העיר, ביתן נפרד לכל אזור ואזור; ואילו שני הביתנים הנוספים - אחד מהם מיועד לאסיפת ועדי השכונות והשני לאסיפה עירונית כללית. בכניסתם לעיר הבחינו אפשטיין וחבריו, ששער העיר מקושט בדגלים ועטור בקשת גדולה של פרחים דוגמת קשת בענן. קרני השמש שהאירו ממזרח יצרו משחק צבעים מרהיב ביופיו. האורחים הנרעשים מן המראה ביקשו לשאול מיהו לפרש הקישוטים, אולם הם לא ראו איש, הלא השעה היתה מוקדמת עדיין.

הם המשיכו בדרכם, תוך החלפת מבטי תמיהה, ולעיניהם נתגלה "בית הוועד" שאף הוא מקושט בדגלים. לאורך "רחוב הכרמים" הארוך נמשכה שורת בתים יפים בני קומה אחת. כל בית וסגנונו המיוחד ואופיו האינדיווידואלי. מימין לכל בית - כרם, ומשמאלו - בוסתן עצי פרי וגן ירק. כל החלונות היו מקושטים בדגלונים. בוורדים ובצמחים טרופיים שונים. הריחות באו מן הכרמים והוורדים הטריים, הפרחים בצבע תכלת שמימי, שנשתקפו במימי המזרקות השופעות, ושירת הבוקר של הציפורים הרשימו מאוד את האורחים, עד כדי תהייה, האם לפנייהם מחזה גן עדן שלא מעלמא הדין או מציאות שאין פשר לה. אלכסיי מיכאילאוויטש שבר את השתיקה, והוא פנה לאפשטיין: "אמור נא לי, אתה, האם חג היום ליהודים? הלא אתה בכל זאת יהודי, שלבטח יודע את כל החגים שלכם. נזדמנתי כבר לחגי היהודים בפלשתינה, אולם אף פעם לא ראיתי קישוטים חגיגיים כאלה. חגי היהודים הם מלאי שמחה ויופי, אולם הם מתקיימים בבתי הכנסת. מהו אפוא חג זה? כנראה, יום טוב מיוחד במינו היום".

אפשטיין הרהר ארוכות. הוא אימץ את כוח זיכרונו וניסה לדלות חגים הזכורים לו מימי ילדותו, אולם לא עלה בידו להיזכר בחג מיוחד כזה.

- "אינני יודע", השיב אפשטיין בעצב.

כאין בררה המשיכו החברים בהליכתם עד הגיעם למלון "אשל אברהם". המלון, דוגמת שאר בתי הרחוב, אף הוא היה בית חד-קומתי שממנו תצפית יפה לים. גם לימינו כרם גדול, ולשמאלו - גן ירק. הכרמים וגני הירק שבעיר סיפקו את הצרכים של התושבים, ואילו הכרמים והבוסתנים הגדולים, מקומם מחוץ לעיר. המלון נזקק לכרם ולגן ירק גדולים יותר, כי הוא מספק את צורכי אורחי בעצמו. משעולים רבים בגן, אולם סטפנייק ידע את המשעול המוביל לחדר המגורים ואל דירת המגורים של רוסינוב, ועד מהרה הקיש על חלונו של בני

הבית: "הי, אברום, קום נא, קום! אחים הבאתי לך!" אברום רוסינוב (שבישראל המיר את שם המשפחה ל"ימיני") התעורר משנתו, התרחץ ופתח את דלתות המלון. בראותו את סטפנייק הוא נפל אל צווארו ונשק לו, כאילו אחיו היה, שזמן רב לא ראה אותו.

- "מה מעשיך, סאשא?"

- "חיים בטוב, חבר".

- "ואתה מה?"

- "בארץ הקודש חסדי הקדוש ברוך הוא גדולים ורבים".

- "כן, זאת רואים בכל מקום ולאן שפונים פה, אולם אמור נא לי, אברשה, איזה מין יום טוב היום אצלכם? שאלתי את אחיך היהודים, והם אינם יודעים. יש לי הכבוד להציגם לפניך: בוגרוב! אמנם ריקא שאינו יודע מן הכתוב בספרים שלכם, אך הוא בחור כהלכה, בעל נשמה רחבה וטובה; והשני, יוסף אפשטיין, בעל מרה שחורה במקצת... גם הוא אינו ידען גדול בספרים שלכם. לעומת זאת, הוא ידען במדעים ובשפות, חלמן ואיש חזון, אידיאליסט הדואג לכל האנושות, מבקש לאהוב ולכבד... אך בכל זאת, אמור נא כבר, אברשה, איזה מין יום טוב לכם היום?"

- "תחילה אסדר לכם מקום ואדאג לכל צרכיכם, ואחר-כך אספר לכם איזה חג לנו היום. זהו סיפור ארוך".

- "טוב".

- "באיזה חדרים אתם מעוניינים, באלה הפונים לרחוב, לכרם או לגן?"

- "אני מעוניין בזה שפונה לכרם", אמר בוגרוב, "רוצה אני להיות קרוב לענבי המקום ולהכיר טיבם".

- "ואני - בזה שפונה לגן", העיר סטפנייק, "אני רוצה להכיר את הירקות של המקום. סוף-סוף עובד אדמה אני..."

- "ואני", ענה אפשטיין, "אני מעוניין בזה הפונה לרחוב. באתי להכיר את אנשי המקום, ואני רוצה בהם לנגד עיני".

רוסינוב פנה לחדרים המוזמנים.

החדרים היו מרווחים וגדולים ומסודרים בטוב טעם.

אפשטיין וחבריו סקרו בתשומת לב ובחדווה את המיטות היפות. המזרנים מעשבים, הכרמים והכסתות, כלי המיטה הלבנים תוצרת בית החרושת בטבריה, שהפיצו ריח טוב ומרענן בחדר. במערב החדר עמד שולחן רחצה וחביתונת דוגמת הכיור העתיק. לידה, בחדרון נפרד, אמבט מרהיב ביופיו. במזרח - אירנית, ובה ספר תנ"ך מתורגם לכמה שפות, ולידו ספרייה קטנה של יצירות קלאסיות מן הספרות היהודית, מתורגמות לשפות אירופיות לנוחיות המבקרים בני חוץ לארץ.

לאחר רחצה ומנוחה, ולאחר שנחה דעתם של האורחים, פנה רוסינוב לאולם האורחים שבמרכז המלון ובקרכת כל חדרי המגורים. "לבטח סקרנים אתם לדעת", אמר רוסינוב, "איזה חג אצלנו היום". הקשיבו נא אפוא לדבריו:

"לפני אלפים בשנים היו בישראל ימים טובים שמחים רבים, אך שניים מהם היו החגים השמחים ביותר. היו אלה יום עשרה בתשרי - יום כיפור - וט' באב.

בשני ימים אלה נהגו בנות ישראל ללבוש בגדי לובן כשושנים צחורים, לשוטט בכרמים שלובות זרוע ולצאת בשירה ובמחול. הבחורים נהגו לעמוד בצד, ומבטם מושפל, אך מדי-פעם היה מישהו מהם מעיף מבט גנוב ומבוזבז לעבר אחת המחוללות. השירה הלכה וגברה, המחולות סואנים ומהירים, הדם הצעיר זרם בטבעיות וסחף וקרא לחיי אושר ושמחה. מדי-פעם נהגה אחת העלמות להתגבר על צניעותה הטבעית, פרי חינוכה, ולגשת לבחור המבוזבז ולומר לו: 'הרם נא, בחור, עיניך. למה זה תתבייש? ייתכן, שייחוס אין לי, אך צעירה אני ויפה. הבה נקשור חיינו יחדיו!'. אחרות הבליטו ייחוסן, אחרות את ידענותן. כל אחת השתדלה לקשור כתרים לעצמה ולהבליט את המיוחד אותה. אכן, ימים אלה היו השמחים ביותר בישראל, כי מדי-שנה נטווה בהם חוט החיים הנמשכים.

בשנים האחרונות, המשיך רוסינוב בהתלהבות, לאחר שביססנו כראוי את חיינו המדיניים, ולאחר שהבטחנו לכול חיי חירות ויחסים חברתיים תקינים, ובעיקר - עבודה ופרנסה, התחלנו לשקם ולחדש את מנהגינו העתיקים. במיוחד אנו מחדשים את המנהגים שנובעים מחוקי האלוהים ומרוחו הטהור של הטבע. על-כן חוגגים אנו היום את ט"ו באב, כפי שחגגו אותו אבות אבותינו.

יום זה גם חג לאומי הוא. כי ביום זה, לפני מאה ושמונה-עשרה שנה, נוסדה המושבה הראשונה - ראשון-לציון. כיום היא עיר גנים שכנה לנו.

ביום זה אנו פותחים לרווחה את דלתות ביתינו וחוגגים בשמחה גדולה. בעוד שעה קלה תתקיים תפילה חגיגית ב'מועד-אל' הגדול ביותר. לפנות ערב יתקיימו מחולות בגן העיר על שפת הים, ובערב תואר כל העיר באור יקרות.

למחרת שוב תתקיים תפילה חגיגית, שבמהלכה אנו מודיעים ומברכים על השידוכים החדשים ומבקשים מאבינו שבשמיים, שישלח ברכתו על ירושלים, עיר קודשנו, על עירנו יפו, על כל ערי ישראל, על כל עם ישראל ועל כל עמי התבל."

- אנו ניקח חלק ביום טוב היפה הזה! כאשר אתם תלכו ל'מועד-אל', כפי שאתם מכנים פה את בית-הכנסת. קחו נא אותנו עמכם."

- "טוב."

פרק ג

בבית הכנסת

רבים ושונים בתי הכנסת ביפו, אולם את עבודת השם החגיגית מקיימים בבית הכנסת המרכזי (או בשמו התנ"כי - מועד-אל), הנקרא "שערי ירושלים" על כי נבנה הוא על פי הדגם של בית הכנסת המרכזי בעיר הקודש.

בית הכנסת המרכזי ביפו נישא על גבעה רמה על שפת הים והוא גבוה מכל בתי הציבור והבתים הפרטיים בעיר. כאשר עולים בגבעה מתגלה הנמל הגדול של יפו. אוניות גדולות מארצות שונות המניפות דגלים מכל הצבעים האפשריים ואוניות צי המסחר שלנו המניפות דגלים בצבעים יהודיים. לידו ספינות קטנות שעליהן שטים בני הנוער מלאי חדות חיים שחוגגים את החג וכן תיירים רבים אשר באו לחוש את החיים החדשים בארץ ישראל. מכאן נגלה גם הים עד למרחוק: עיתים כאשר גליו סוערים וגועשים כאילו להציף את החוף באו ולא

יכולים לו, ועיתים כאשר רגוע הוא וקרני שמש מפוזים משחקים בו. אז מתגלים הבאים בלבוש אירופי או בלבוש מזרחי ופניהם אל החוף. המון גדול נושאי מטען אצים לספינות האויר הנוחתות על החוף, עומדות את המשאות ומובילות אותם לכל חלקי העיר. כן מתגלים מטיילים רבים בשדרות הקרובות. יש הצועדים צעדים מהירים ונמרצים וראשם מורכן ויש שצעדיהם בנחת, מהורהרים קמעה. מדי-פעם מעיפים הם מבט לעבר הים הרחב והעמוק, מאזינים לרחש גליו ולנצח קולו...

בכניסה לבית הכנסת מקדם את פניך חדר שבו בעונת גשמים פושטים את הלבוש העליון. מעל דלת הכניסה להיכל חקוקות המלים: "של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא". תזכורת לבאים ב"שערי ירושלים" להסיר מעליהם כל רגשות חולין ומחשבות חולין.

ההיכל שבו מתקיימת התפילה יכול להכיל קהל אלפים. גבוה ורם הוא ההיכל וחלונותיו אף הם בגובה רב, על כן בעת התפילה עומדים המתפללים באור אפולוי קמעה ואין איש כמעט רואה את זולתו, רק האוזניים בלבד שומעות את הקולות האלוהיים המשתפכים ממקהלת הילדים ואת קולו של החזן על יד עמוד התפילה. עיני החזן מרוכזות בו עצמו וכל מחשבתו מסורה למי שחסדו פרוש על הכול ואורו בכל הלבבות הטהורים והקדושים ובכל המקומות הטהורים והקדושים. הבא ב"שערי ירושלים" נוהג לבוא נקי לגמרי גופנית ורוחנית. בין תפילה לתפילה במקומות שבהם מפסיקים, נדלקים אורות פתע המפיצים קרני איקס תכולים אשר מגבירים את האנרגיה. באור התכלת הפתאומי מתגלה לעיניך קהל המתפללים הגדול. רבים עטופים טליתות (בימי חול - גם תפילין), החזן העטוף בטליתו בעומדו בראש מורכן ובידיים שלובות על יד העמוד כמחכה לחסד גדול שתפילתו באה להביא ולאור האלוהי שיחדור למוחות ולבבות של המתפללים.

העמוד מעוצב בפשטות, חרותות עליו המלים: "ירושלים", "בית המקדש" ואותיות של נצנוצי אורות אשר יוצרות משפטים: "דע לפני מי אתה עומד". הבימה העגולה באמצע בית הכנסת גדורה בסורג שעליו מומחשות ארבע החיות של המרכבה. מעליה - יריעות משי יקרות - תוצרת ירושלים ועליהן אורות פתע המאירים משפטים ואמרות כמו "אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב", וכן, "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם - אביכם שבשמים". אורות הפתע מגלים לעיני המסתכל את התקרה הגבוהה מעל הבימה - שמים, ירח וכוכבים.

כותלי בית הכנסת מצוירים תמונות שונות מן המרכבה, "ים הקרח הנורא", השמים, שרפים, וכיסא הכבוד. בצד מזרח - מנורת שבעת הקנים. יתר הכתלים מצוירים מראות מן ההיסטוריה הקדומה שלנו: מאז אברהם אבינו ועד ימינו. כל האירועים החשובים מן ההיסטוריה היהודית העולמית: החורבנות, הגירוש, אינקוויזיציות, אוטו דה פה, פוגרומים וכיוצא באלה.

בצד ימין של הכותל - מעוצב ארון הקודש, מעליו שני כרובים שפניהם מחציתם אחד כלפי השני ומחציתם - כלפי הקהל. כנפיהם פרושות לעבר הקהל כמי שבאו לברכו ולהגן עליו. לשני צדי הארון - הפרוכת, מעשה אמנות רקמה

בסגנון קבלה. שבעה צבעים המסמלים שבע ספירות. מנורה שכל אחד משבעת קניה צבע אחר לו, קנה, קנה וצבעו: קנה, קנה והספירה שהוא מסמל. מעל המנורה בצד שמאל – שמש, שקרניה באים ממנה ושבים אליה – סמל "הבימה הקדושה", מימין, פכית השמן – סמל "החכמה העליונה" ומעליהם כתר המלכות – סמל "הרצון האלוהי העליון".

כאשר רוסינוב ואורחיו הגיעו לבית הכנסת היה הוא כבר מלא על גדותיו, בבית כנסת אין מקומות "טובים" או "גרועים", כל אחד מתיישב במקום שלבו חפץ, האורחים נעמדו בפניה שממנה יוכלו לראות בניחותא את בית הכנסת כולו ואת המפללים שבאו בשעריו. זאת הם עשו בהפסקות שבין תפילה לתפילה. בעת התפילה הם לא יכלו לחשוב על שום דבר אחר זולת – על הצלילים האלוהיים, הכוונה החזקה של קהל המתפללים והרגשותיהם הכנות והטהורות, למחשבות נעלות זכו גם האורחים. מעולם עד כה לא חוו כזאת, הם הרגישו כאילו נישאים הם על כנפי רוח לתוך אין סוף. הם חשו מין לכביות שלא מעלמא הדין, הם פשוט הרגישו כאילו נשמותיהם מתפרצות בעוז כדי להתמוגג בנצח.

פרק ד

נאומו של מיכאל החווה

לאחר שנסתיימה התפילה עלתה מתוך האפולוית דמות אדם זקן. מצחו הגבוה, פניו המאירות, וזקנו הארוך והלבן הפיצו אור נגוהות מסביב. מפניה חביה שעמד בה עד כה, נישא הוא מעל הראשים של קהל האלפים המתפלל אל הבמה. בדממה העמוקה ניתן היה לשמוע את דבריו:

"לפני אלפים בשנים נתגלה הנצח בפני משה בסנה שבוער באש, בוער ובוהר ואיננו אוכל. אברהם, אבינו הקדמון, הכירו ככוח שולט עליון, אוהב, בונה ובורא הכול, נצחי. כמו שנאמר ביצחק: 'ויחרד יצחק חרדה גדולה מאד'. יעקב ראה את הנצח כאשר שקעה השמש, בחלום לילה, את עצמו הוא ראה ואת ישראל כאנשים קדושים חיים. עם סובל תמיד, בברכת הלילה שלו, בתוך תפילת גלותו הנמשכת, בנשמתו אשר מעליה סוככת האלוהות עצמה, המאחדת שמים וארץ. מלאך ואדם – 'סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו'. ב'ישראל' ובאמצעות עם ישראל זוכים העולמות העליונים והעולמות התחתונים בעליה. כאשר ישראל עולה אף הם עולים, ובירידה – כאשר הוא יורד.

משה עצמו חווה את הגלות, הוא שומע את קול הנצח. הוא רואה את סבלו של ישראל ושומע את הקריאה לגאולה. רוחו של משה הנחתה אותנו לאורך שנות הגלות ומנחה אותנו גם עכשיו בארצנו הקדושה, היא מאירה את דרכנו ואת דרכיהם של כל אחינו הפזורים והנפוצים בעולם.

כאשר יצאנו ממצרים משה בקע לפנינו את ים סוף והפך את הים ליבשה, את מטהו הוא הרים על הים...

מטהו הורם גם מעל ראשינו באלפי שנות גלותנו והוא אשר גירש את החרב הנוראה אשר ריחפה תמיד מעל ראשינו. משה, משה, אתה לבטח גם בין האלפים והרכבות המתכנסים היום בערי

המדינה 'ישראל' כדי להודות ולהלל למי שנתגלה לפניך בסנה, והוביל את עמו ישראל במדבר העמים הגדול עד ימינו.

משה, משה, בצאתנו ממצרים בקעת לפנינו את הים, אולם בהביאך אותנו הנה בקעת ים של דם... דרך מליוני ירויים ושרופים על קידוש השם, דרך דמנו הטהור אשר נשפך משך אלפי שנים בידי כל מיני רשעים אכזריים, דרך מליוני הקרבנות, שנפלו בתחילת המאה הנוכחית במלחמת העולם הגדולה, דרך רבבות קדושינו שנספו על ידי עמים חיתיים, אשר בשם תרבות וציוויליזציה ואהבה הפכו דמנו הפקר, דרך אימת העולם, הבאת אותנו למנוחתנו הקדושה ולשמחה קדושה שאנו חיים עכשיו."

מיכאל החווה גרם לכך, שמשבתם של המאזינים עברה לשנים עברו, לימים של עצב ויגון, והוא המשיך ואמר:

"האם שנאה כלבנו לאלה אשר שפכו את דמנו במשך אלפי שנים? שרפו את בשרנו והשחיתו את נשמותינו?

אלה שהפכו את כדור הארץ למזבח לנו, מזבח אשר בער ולא חדל, אלה אשר עשו את חיינו גיהנום, גיהנום גרוע שבעתיים מזה שלא מעולם הזה. אלה אשר יומם וליל חשבו, איך לבצע בנו אינקוויזיציות, מעשה אוטו דה פה, פוגרומים ושחיתות.

הם, אשר בטומאתם ורשעותם מיררו כל רגע מחיינו, נהגו להוכיח אותנו, כי אלוקינו 'אל קנא ונוקם', ואילו הם אנשים שאהבה בלבם. הם רחמנים ולבביים, אנשי ההומניזם, אולם הם היו המסיתים המתמידים, מציתי האש הנצחיים.

כן! אלוקינו הוא 'אל קנא ונוקם', אך נקמתו היא כזאת, שהרוע משמיד את עצמו. החטא הוא עונשו של היחיד ושל הכלל. היחיד ככלל בהורסם את חוקי החכמה העליונה. הם פועלים נגד עצמם. עמים וגזעים וכן יחידים קוצרים מה שבמו ידיהם זרעו.

שונאינו הסיתו את ההמונים נגדנו, ולבסוף המוסתים קמו ונקמו במסיתיהם. הם כל הזמן עוררו את החיה שבאדם, ולבסוף הם היו טרף לה. הם הרחיקו בוריעת שינאה בין העמים. כה הירבו להצית מלחמות בין אומות, עד כי המסיתים והמוסתים גם יחד נכרתו בהן. כבר לפני אלפי שנים נאמר: 'המתחיל כחרב, סופו שייאבד כחרב'. הם אמנם נהגו להזכיר זאת, אך אף פעם הם לא ירדו למשמעות העמוקה של אמרה זאת. בעיניהם היתה זאת מליצה יפה בלבד. מליצה לשם קישוט, כאשר הם הטיפו ל'אהבה' שלהם ול'מחילה' שלהם.

אך מה הם באמת עשו בחיים? הם הניפו חרבם על ראשינו. הם הושיטו מאכלת לצווארנו, והתוצאה היתה, שהם הניפו חרב זה על זה, ובחרבם כלו ואכדו. האיולות אשר חיו בה, החשיכה ששקעו בה, עת המשיכו לדבר ולהטיף אודות 'אהבה', ו'קדמה', האם נישא שנאתנו כלפיהם? הם כבר קיבלו את עונשם. תהא איולותם כפרתם.

למה נזכירים? האם רק כדי להמשיך ולשאת את השנאה? אנחנו מזכירים אותם, כדי שרוצחים אלה ישמשו אות אזהרה לעמים. על העמים להיזהר מן האגואיזם הנורא, אשר הביא עמלקים אלה לרציחות האיזמות. אגואיזם זה, מוראותיו אינם ששתנים, גם כאשר הופכים אותו לאגואיזם לאומי.

כאשר אלוהי הנצח הורה למשה את דרכיו, הוא אמנם דיבר על נקמה, אך היו אלה דברי ה' - 'אל רחום וחנון, ארך אפיים ורב חסד ואמת'. מידת הנקמה היא תוצאה, סוף תהליך של מיצוי הצדק. היא, הנותנת משמעות להוויה, משמעות מחנכת, אשר מובילה את האנושות לשכלול ולעידון.

בדרכים אלה - דרכי רחמנות אמת, אהבה, סובלנות, חסד ואמת - בנינו את מדינתנו - ישראל. יבואו נא כל העמים ויראו, מה עשה עם זה, העם, אשר אותו דיכאו. עם זה יצר חיים של קדושה, של יופי, של אהבת אמת וצדק אמיתי לו ולכל נברא בצלם.

את חיינו עוטרם חסד אברהם, פחד יצחק ואמת יעקב, ועל כולם דעת משה, דעת אלוהים המנווטת את נוהלינו החברתיים, את חיינו המדיניים, את חיי הבית ואת חיי המשפחה.

רחוקים אנו עדיין מן הזמן אשר בו יתקיים הכתוב: ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. עדיין רב הרוע על-פני האדמה, האנושות עדיין לא חופשית מפרעות, אולם בוא תבוא השעה הגדולה, 'והיה באחרית הימים'. בני ישראל הנוכחיים הם הצועדים בראש לקראתה.

היום הוא חגנו הלאומי, בו אנו שמחים בחיינו היפים והצודקים, פרי מעשינו. היום הוא גם חג הטבע. הנוער שלנו חוגג בשמחה בגנים, והאבות שמחים בחוט הדורות הנשזר בין הדורות. ישראל הולכת קדימה, ועתידה הגדול עמה.

הענק לנו כוח! שדי - מקור החסד והברכה, הענק חסדך וברכתך לעירנו, לזקנינו ולנערינו, לכוחות החיים הפורצים, לילדי ישראל, לכל האנשים, בני כל העמים, אשר כבר היום שואפים לצדק עליון וכל העמים ששוריים עדיין בחשיכה. מי ייתן, ויזכו לראות את השמש הגדולה, אשר עולה לעיני כל בארצנו! ואתם, הבחורים אשר שומעים את דברי, שמחו בחייכם, שישו ושמחו במתנתכם הטובה ביותר שהעניק לכם הבורא, אך אל נא תשכחו את מטרות חייכם: להתקדש בקדושתו להיות נושאי דברו ושלוחי האמת שלו!

פרק ה

בבית-המלון "אשל אברהם"

בעת שמיכאל נאם, עמד רוסינוב ליד אורחיו. אפשטיין הבין את דברי מיכאל, אך לא הכול היה נהיר לו. דברי מיכאל, סגנונם קל ומנוסחים בבירות ובהיגיון, ואפשטיין, שבנעוריו למד עברית, הצליח בדרך-כלל במאמץ גדול להבין. את מה שלא הבין, היה רוסינוב מבהיר לו.

סטפנייק איש דתי, שרחש אהדה עמוקה לישראל וביקר כבר מספר פעמים בארץ, קלט את הרוח הכללית של דברי מיכאל החווה. בכוח אינטואיטיבי הוא חווה את החוויה שהיתה מנת-חלקו של כל אחד מן הנוכחים, אולם דברי מיכאל היו בשבילו ובשביל חברו בוגרוב בלתי נתפסים. רוסינוב, לכן, תרגם באוזניהם את כל הנאום לרוסית.

עבודת האלוהים בבית-הכנסת נסתיימה, וכולם התפזרו בהרגשה דתית עמוקה. רוסינוב ואורחיו שבו ל"אשל אברהם".

בהגיעם לבית-המלון, שאלם רוסינוב, אם יסעדו את ארוחת הבוקר בחדרם או יעדיפו לסעוד עם כולם בחדר-האוכל המשותף. האורחים הביעו רצונם לסעוד בחדר האוכל יחד עם כולם.

חלונות חדר-האוכל פתוחים היו לגן הבית. רוח קלה נשבה והביאה עמה חריפות מתוקה - אוירה דארץ-ישראל. השמש חיממה, אך לא יקדה. קרני האור האירו את התמונות שעל קירות האולם. בין התמונות הבחינו האורחים בתמונה של הוגה: עיניים חכמות וטובות וקווי פנים נמרצים. בהסתכלות עמוקה יותר הם גילו, שהפנים מביעים רכות. התמונה היתה תלויה במרכז. לימינה ולשמאלה היו תמונות נוספות. היו אלה דיוקניהם של אנשים אינטליגנטים, מבוגרים וצעירים. פניהם הביעו חכמה, רצון חזק, לבביות והשתתפות בצער הזולת. "מי הם אלה?", שאלו האורחים את רוסינוב.

- "אלה הם שבעת טובי העיר שלנו, אשר מנהלים את כל ענייני העיר מגדול ועד קטון. הסנהדרין שלנו שיושבת ב"בית הוועד" דנה בכול. חברי הסנהדרין הם מייצגים, מחוקקים חוקים, מנהלים משפטים ועושים שלום בין הבריות. שבעת טובי העיר, תפקידם שונה - הם מנהלים את העיר מבחינה מעשית. הם שמים לב לכל ומגשימים את מיטב ציפיותינו ודרישותינו. הדמות שבמרכז היא דמותו של ראש טובי העיר, שהוא גם נשיא הסנהדרין. מימינו ומשמאלו - דמויות שאר ששת טובי העיר."

אפשטיין וחבריו תפסו מקומם ליד אחד השולחנות הערוכים. השולחנות היו ערוכים בנוסח יהודי פשוט: מערכת צלחות פשוטה, קערות וצלחות מקושטות בפרחי ארץ-ישראל, לולכים, מנורות. הכול התנוצץ: מזהב, כפות וסכינים - כולם מתוצרת ירושלמית מעולה, מפות ומפיות שהלבינו בלובנן.

בפינת האולם עמד כיור. יהודים מסורתיים נטלו בו ידיהם לפני הסעודה, בהתאם להלכה, אולם אנשים שלא הקפידו על המסורת נטלו גם הם את ידיהם מטעמי היגיינה, מחמת כבוד לנוהגיהם המסורתיים-דתיים של חבריהם, או מחמת כיבוד אורחות חיי הארץ.

אפשטיין היה עדיין נתון כולו תחת השפעת התפילה בבית-הכנסת ותחת השפעת נאומו של מיכאל החווה. בנטילת הידיים הוא ראה סמל לטוהר וליופי פנימי. יחד עם היהודים המסורתיים הוא בירך את ברכת "המוציא" והרהר על סעודתו הראשונה בארץ-הקודש כעל שירת שמחתו הקדושה. מזמן לזמן הוא החליף מספר משפטים עם חבריו, אולם לבו לא היה נתון לשיחה. לבו עלה על גדותיו, ובאוזניו צלצלו המנגינות והמלים אשר שמע ב"מועד-אל". עיניו היו מופנות לתמונת ראש-העיר. ככל שהרבה להתבונן בה, כן גברה התפעלותו ממלאכת האמנות של יוצרה מן הפנים שהאמן צייר. מה גדול המאמץ הנשקף ממנה! מה רבה התבונה והטוב אשר גלומים באישיות אחת! כזאת לא ראה מימיו. הסעודה כללה שלוש מנות חלביות קלות - זיתים, תמרים ופירות ארץ-ישראל אחרים. בין מנה למנה שימחו את לבם של הסועדים יינות טובים - תוצרת היקב העירוני ביפו.

כאן נאלץ אפשטיין להינתק מהרהוריו. השיחה הערה סביבו, קריאות השמחה "לחיים" – לכבוד עם ישראל, לכבוד החג הלאומי הנחוג, לכבוד הנוער היהודי אשר עומד לחגוג את שמחתו בנפרד – כל אלה מנעו ממנו לטוות את חוט המחשבה והוציאו אותו בכוח מסגירותו העמוקה.

ברצון ושלא ברצון חייב היה אפוא להגיב על המתרחש סביבו. הוא סקר במיוחד את האורחים השונים מארצות שונות, את תווי פניהם השונים, את לבושם השונה. יותר מכל נעמה לאוזניו השפה העברית היפה, שבה בירכו אחדים מבין האורחים, למרות שנמצאו גם אורחים אשר הביעו את איחוליהם בשפות אחרות.

לאחר האיחולים והברכות התנהלה שיחה קלה בין האורחים בעברית. היתה זו לרוב שיחת התוודעות בין המסובים.

נושא השיחה סבב סביב המחולות שיתקיימו בגנים ושדות העיר, ובמיוחד – היופי והחן של בנות ישראל ביפו, וכן הטויל לראשון-לציון האמור להתקיים. כן הזכירו את המסיבות שיתקיימו היום, ובעיקר – אסיפת העם הגדולה בבית העם המרכזי והנאום שיישא בה ראש-העיר.

בדברם על המחולות בגנים, נעשו המסובים חסרי סבלנות קימעה. הם רצו למחר ולהשתתף בשמחה הגדולה הצפויה, וששעה זו תקדים להגיע.

פרק ו

בגן העיר

השמש צחקה לקהל הרבבות אשר מילא את הרחובות, הכיכרות והגנים. קריאות הידד פרצו מחזות מלאי גאווה. לא נשמעו יריות תותחים השכיחות באירועים דומים בארצות אחרות שבלעדיהן לא תיתכן כל שמחה. בנות ישראל המשוחררות, לאחר שובן המלאה לרוח התורה, חדלו לשמוע ביריות התותחים את קול השופר של החירות. סכורות הן, שכלי משחית אינם יכולים לבטא שמחת אמת. כמו־כן אין הבנות אוהבות שמחה של שכרות. אף בן־ישראל לא יתיר לעצמו, אפילו בימים טובים שמחים ביותר, להפריז בשתייה ולעבור על המידה. קריאות הידד והשירה הם ביטוי לשמחתם. בימים הטובים הדתיים מושרים שירי הלל לבורא עולם ולחסדי. בחגים הלאומיים מושרים שירים על הארץ ויושביה, שירים על הנוער, שירת עבודה ויצירה. גם המאורעות החשובים שאירעו בתולדות עמנו מושרים ברוב עם, במיוחד השירים על גיבורי הרוח, יוצרים, מגלי השלום ומביאי אושר.

האנשים שוטטים בחבורות ברחובות ושרים שירי חירות – חירותם. מזמן לזמן הם פונים לכרמים כדי להתבונן במחולות וממשיכים שוב בשיטוט ברחובות. בפוגשם בכני חבורות אחרות, הם חוברים עמם ויוצאים במחול. הריקוד מלא רוממות והרמוניה ואינו מגיע אף פעם לפראות דוגמת בני עמים אחרים. המחוללים כאילו נישאים באוויר. לפעמים רגליהם נוגעות ואינם נוגעות בקרקע, ולפעמים כאילו מרחפים הם ועפים. האדמה ששה בילדיה, בשלל ירקתה המכסה אותה. הכיכרות מלאות שושנים וורדים, ואת השדרות וגוזזטראות הבתים

מקשטים פרחים לרוב. מעל גוזזטראות הבתים מתנוססים דגלי תכלת לבן. המחוללים, כולם בבגדי לובן, ממלאים את הרחובות. החבורות נפגשות, ונוצרים מחנות, מחנות הסובבים ברחובות ובין הגנים, עד הגיעם לגן העיר המרכזי, לפארק העירוני הגדול. כאן נאספו כבר בני הנוער מאז שעות הבוקר. אנשים צעירים מרחובות שונים התוודעו כאן, ומייד נהגו בידידות ביניהם. הם יצרו מעגלים, שרו, שיחקו וצחקו. השירה הפכה מהרה לריקוד. כאשר האנשים המבוגרים יותר הגיעו לגן, היו כבר הריקודים במלוא עוזם. רקדו בכל השדרות ובכל המקומות הפנויים, אולם תשומת לב מיוחדת עוררו הרוקדות בשדרה המרכזית. בקהל נראים הרבה בחורים צעירים, וכיניהם אף מבוגרים יותר. כל אחד מהם תר אחרי העלמה האחת והיחידה – זו שנועדה להיות בחירת לבו.

מפעם לפעם ניתן להבחין כיצד ממעגל המחוללות פורשת עלמה צעירה וניגשת לאחד הבחורים, או אפילו לבוגר ממנה, ושניהם עוזבים את ההמון החוגג ומסתודדים ביניהם לשיחה אינטימית שקטה. לאחר־מכן הם שבים לקהל החוגגים, לרוב – בפנים זוהרות ובמבט מלא אושר. לעתים יש ששבים עצובים ומהורהרים. הם אמנם משתלטים על רגשותיהם, העלמה שוב משתלבת במעגל הרוקדות, אך הרגשתה הטובה אינה כבר עמה. באין רואה היא עוזבת ונעלמת.

אחרי שהמתארחים ב"אשל אברהם" סיימו את ארוחת הבוקר ופרשו לחדריהם, פנו רוסינוב וחבריו מרוסיה לשוטט ברחובות. שם הם חברו לחבורות שונות: שרו ורקדו עמהם, כמוהם הם שוטטו מגן לגן ויחד איתם הגיעו לגן המרכזי. הם נקלעו לשדרה המרכזית והתבוננו בכל המתרחש שם. רוסינוב, סטפנייק ובוגרוב שוטטו משדרה לשדרה, מקבוצה לקבוצה ונכנסו לשיחה עם בני הנוער. אפשטיין נשאר במקומו. הוא הבחין בדמות שנראתה מוכרת לו. הוא לא הסיר מבטו ממנה. הוא שלח מבטיו לעיניה השחורות והלוהטות. עיניים אלה המביעות שמחת נעורים, פקחות בוגרת ומיטיבה והחלטיות גם יחד, עיניים אלה מוכרות לו. גבוהה וגמישה כאילן צעיר, קלה כרוח השדות, תלתלים שחורים גולשים על כתפיה, והם נעים, כאשר העיניים מביעות צחוק. שאלה אחת ויחידה מעסיקה אותו: "מתי והיכן בכל זאת ראיתי דמות זאת?"

זמן ממושך עמד אפשטיין נרעש, כאילו נצמד למקומו. העיניים הלוהטות החזיקו בו ככבצבת. הן הזכירו לו מציאות שלא מן העולם הזה. התנועות הקלות והגמישות, ההרמוניה הקפדנית של הגוף והרוח נסכו בו שמחה שעד כה טרם ידע דוגמתה, אך לעתים כאב עמוק השבית את שמחתו. עוד רגע קט, והנה ייעלם הקסם ויימוג, עוד רגע קט, והדמות היפה תיעלם ממנו, ומי יודע, אולי גם לא יראנה עוד לעולם.... לעת עתה ריחפה דמות יפה זאת לנגד עיניו. דומה היה, כאילו כבר מילדותו היה עמה, כאילו כל נעוריו בילה במחיצתה.

ברם, האם זהו חלומו, האם זוהי בקשתו הגדולה, תקוותו הגדולה? האם עליה חשב בלילות ללא שינה, עת רוחו עייפה מן המתרחש לנגד עיניו, מן האנדרלמו־סיה והבסטיליות שהיה עד להן בסביבתו הלא יהודית שחי בה? האם זוהי אותה דמות אותנטית, שחיפש לעתים בסביבה היהודית שעמה בא במגע, אשר בה קיווה למצוא את הקווים היפים שמאפיינים את בני גזעו? האם ראה אותה בעיני רוחו, טרם שהיא נגלתה עתה לנגד עיניו?

הדמות שניצבה עתה לפניו היא למעלה מכל ציפיותיו ופרי רוחו. הדמות היא – צל חיור, ואילו כאן – חיים ושמה. הדמות היא לוטה בערפל, ואילו כאן היא באור יום בהיר. הדמות דומה, כאילו נישאת היא על כנפיים, אולם היא נראית כבת האדמה בחברת בנות ישראל המחוללות עתה בכרמים. הדמות היא – דמות החלום, הדמות הזאת – חלום ומציאות גם יחד. הדמות החזויה – הרמוניה ויפוי. הדמות המציאותית היא התגשמות החכמה, חכמת החיים של מרץ ואומץ. אך מדוע היא כה מוכרת לו? אולי קרובת משפחה היא, לא ידועה לו? הוא העלה בזכרונו את כל קרוביו, אולם – אין לו קרובים בארץ. הוא, בכל זאת, היכן שהוא ראה אותה. היכן הוא ראה אותה?

שקוע במחשבותיו, הוא לא הבחין, שהמחוללות נחלשו, והדמות המרחפת סרה מדי-פעם אל מכריה, מחליפה מספר משפטים איתם ושבה למעגל. הוא לא הבחין, כיצד בין מכריה הרבים הבחינה היא בו, הלא מוכר, הזר אשר משך את תשומת לבה בלבושו יוצא הדופן – החוץ-לארצי, בהתנהגותו ובהתבודדותו. שקוע במחשבותיו, הוא לא שמ לב, כאשר היא, בהתקרבה לחבורת מכריה, קרבה גם אליו. הוא רק הרגיש בנוכחותה, כאשר הגיע לאוזניו קול לבבי-שקט: "איש חוץ-לארץ החיור, מדוע הנך כה מהורהר?" הוא רצה לענות, אולם עד שהצליח לרכו את מחשבותיו, שוב נעלמה במעגל המחוללות.

היא הבחינה היטב במצבו, ובלכה התעורר רגש אמהי לבחור החיור, חסר התושייה, אך ככל שגבר בה רגש זה, כך גברו בה ההיסוסים. אין להתמסר לרגש זה, שאולי בן חלוף הוא. יש להעמידו במבחן התבונה. רק כאשר התבונה תאשר את הרגש, והזמן לא יחלישו, אזי היא תתמסר לשפת לבה.

זמן ממושך תרו עיני אפשטיין אחריה. היא הבחינה במבטיו. היא המשיכה להסתובב מחוג לחוג, לרחף ממקום למקום, עד שנעלמה מעיניו, האם לא יראנה עוד? האם היה זה רק חלום? האם היה זה גילוי שלא מן העולם הזה, גילוי שהופיע לרגע עלי האדמה ושב למקומו? אולם הוא בכל זאת היה כאן, נוכח בגופו וברוחו. הוא אמנם עייף מעבודתו, אך אין הוא זר להתנהגות ארצית של בני אדם. כל חושיו פועלים ריאלית בהחלט. כל מה שראה עתה אמנם מציאות היא, אז מהו המתרחש פה. מדוע נעלמה היא ואיננה?

כיצד ניתן לגלות מי ומה היא? האם לשאול את רוסינוב? האם יודע הוא את שמה? הוא אפילו אינו יודע על מי לשאול. האם עליו לשכוח אותה? לא ולא. דבר כזה אין שוכחים. מי שחוה חוויה זאת, לעולם לא ישכחנה. יש לחפשה בכל יפן, יש למצוא אותה, ויהי מה.

פרק ז

נאום ראשי-העיר, או כיצד קמה המדינה "ישראל?" השמש נטתה מערבה, המחולות אט-אט פסקו, המחוללים והקהל התחילו להתפור. אולם על דעתו של אף אחד לא עלה לשוב הביתה. אור הבוקר כבר שלט מסביב, והאנשים בכל זאת תרו אחרי בילוי נוסף.

האנשים שוב התגודדו בחוגים שנעו ממקום למקום ושוב נשמעו שירי שמחה וחירות, הפעם היו אלה שירים בעלי תוכן היסטורי ודתי.

החוגים והקבוצות שוב התלכדו לחבורות גדולות יותר, עד אשר הפכו לשדרות שפנו למקום הריכוז הגדול – כיכר העיר הגדולה ליד "בית העם" המרכזי. כולם ידעו, שהיום יישא ראשי-העיר נאום חשוב ומיוחד. אמנם נאומים רבים כבר נשמעו כאן מפיו, אולם בעיר פשטו שמועות, שהיום, בחג הלאומי, יסקור ראשי-העיר את דרך היווסדה של מדינת ישראל החדשה. כולם, מי פחות ומי יותר, ידעו, כיצד נוסדה המדינה, כמה יהודים נספו עד שנורתה אבן היסוד הראשונה, בכמה דמעות הונחה כל לבנה ולבנה, כמה נהרות דם עברו היהודים, עד שעלה בידם לכונן את מדינתם. הכול, פחות או יותר, הכירו את תולדות קימומה של הארץ. בכל זאת ציפו לדבר ראשי-העיר, אשר בתמצית כוללת יסכם את מה שעבר על היהודים, מה הם יצרו ובנו, עד אשר הפכו את מדינתם ישראל לכה נעלה ונלכבה.

ראשי-העיר חייב להביע מה שבני העיר מרגישים. ידיעותיהם לא מדויקות עדיין. הרגשותיהם חסרות בהן יפי הצורה, מעוף המשורר, פאתוס של נואם ברוך הכישרון מתנת האל. אף אפשטיין ציפה בקוצר רוח לנאום זה, אך הוא לא חיפש את יפי צורת הביטוי, אלא את התוכן. אם התושבים המקומיים רצו רק להיזכר במה שידוע להם מכבר, להבהיר לעצמם מה שעדיין סתום ומעורפל, אך קיים ורוטט בקרבם, אפשטיין, לעומת זאת, ציפה לשמוע דברים כהווייתם, שלגמרי חדשים עברו. מה שנשאר בזיכרונו מגרסת הינקות לא נתן לו מושג ממשי, לא על המרטירולוגיה היהודית ולא על האידיאלים והתקוות שהפכו למציאות.

נוסף לכך נדלק בלבו שביב תקווה, אולי בתוך הקהל הרב שהתאסף, שוב יראה את העלמה שאף לרגע קט אינו יכול לשכוח, זאת שהפכה עתה למוקד חייו, זאת שמעתה מגלמת עבורו את כל עברו ואת כל עתידו, את החלום והמציאות כאחד. היא מעתה בשבילו, בלי לדעת כיצד ומדוע, הקשר החי והרוטט לכל מה שרואות עיניו ושומעות אוזניו במדינה החדשה. היא הסמל לכל היפה והקדוש שמסביבו.

היא – נשמת הכול שמתרחש כאן בגן – השמש הזורחת, השמחה השוררת. האם תיעדר מן המקום בו יסופר בסבל היהודי בן האלפיים ובהגשמת התקוות והאידיאלים?

הוא וחבריו עזבו את גן העיר, התערבבו באחד החוגים, השתלבו בשורות הצועדים ומצאו את עצמם בכיכר העיר. לא ארכה השעה, ושואן קריאות הידד הזהד מסביב. קהל הרבבות שהצטופף בכיכר קיבל בתשואות את הופעת ראשי-העיר ברחובות צפופי הקהל שפונות לכיכר. סדרנים שנקבעו מראש שמרו על הסדר, סיעו לכך השמירה על השורות המלוכדות והמשמעת העצמית של הקהל – פרי החינוך, השלווה הפנימית הטבעית ונימוסי התנהגותם. לאחר רעם התשואות השתררה דממה, בכיכר וברחובותיה הסמוכים פסקה כל תנועה, ודברי הנואם נשמעו בכל מקום. ראשי-העיר עלה על הבמה, סקר במבט את קהל הנאספים החוגג ופתח ואמר:

הקיבוצי את הטרגדיה הגדולה של דברי ימי עמנו, את המרטירולוגיה מימים קדומים. ביום הזה גברו הרומאים על גיבורינו המורדים שנלחמו בהם. לאחר שזמן ממושך לא באו גופותיהם של הרוגי ביתר לקבר ישראל. הם מצאו סוף-סוף מנוחת עולם. מהו הלקח ממאורעות אלה? הלקח הוא, שגם לאחר קרבות טיטוס וניצחוננו לא חדל עמנו ללחום על חירותו ועצמאותו. סביב לבר-כוכבא וכן מסביב לגיבורים אחרים התארגנו אבותינו במחנות גדולים, ובראשם אחדים מחכמינו (כמו רבי עקיבא). עול הרומאים העיק מאד, אולם אבותינו לא חדלו להילחם על חירותם. לא שאיפה לעצמאות בלבד ואף לא חתירה לשלטון עצמי ולמלכות הנחו את אבותינו. היה זה מאבק למען רוח ישראל, למען האפשרות לקיים אורח חיים ברוח תורת משה. עצמתה של רומי היתה גדולה מדי, הניסיונות להשתחרר מעולה תבעו קרבנות רבים. כוחה של רומי עבר לעמים אחרים, אשר גם הם לא חדלו לענותנו מאות בשנים. לאחר שהניסיונות הממושכים להשתחרר מעולם לא הניבו את הפירות שקיוונו להם, פנינו למאבק רוחני פנימי ממושך מאוד. התוצאה הסופית של מאבק זה היא מדינת ישראל הצומחת והפורחת."

אפשריין האזין לנאום בנשימה עצורה. רבים מן הביטויים העבריים הוא לא הבין. כאן בא לעזרתו רוסינוב. רבים מן הדברים הוא בכל זאת קלט בעזרת ידיעותיו המעטות בלשון העברית מימי ילדותו. לרוב הוא הבין את כוונת הנאום. בעזרת האינטואיציה והחוש היהודי הטבעי וגעגועיו העמוקים והכנים הוא הצליח להבין דבר מתוך דבר.

על אף זאת הוא הסיר מדי-פעם את מבטו מן הנאום שעמד על הבמה, ועיניו תרו וחפשו דבר מה.... היכן היא בכל זאת? הבריקה שוב השאלה במוחו. אנה היא נעלמה? היכן היא, זאת ששכתה את לבו שם בגן העיר? האם נעדרת היא מקהל האלפים השומע בהתלהבות את קורות העם המעיקים ואלה - החדשים המחודשים של בניין הארץ ושיקומה?

באחת הפעמים, בנושאו את עיניו המחפשות, הוא הבחין במרחק מה ממנו בדמות שכבשה את מחשבותיו. הוא נשאר נבוך, ובנושאו שוב את עיניו, נעלמה הדמות שנית. רוסינוב, שעמד במרחק מה מאפשריין, הבחין במבוכתו. הוא תהה, מה זאת ראה אורחו מרוסיה שכה הביכו? הוא רצה לשאול אותו, אך הוא לא רצה להפריע לו, ולו במלת לחש. מדי-פעם שקע אפשריין בהרהורים, אך הדמות שנעלמה לא הופיעה עוד.

קריאות הידד שפרצו מגרונותיהם של קהל האלפים היו סימן לסיום אסיפת ההמונים בכיכר המרכזית. הקהל התפזר בחגיגות לרחובות ולסמטאות. כל אחד פנה לביתו, למשפחתו, כדי לשוב קמעה מן המראות המרגשים והתחויות שחוו, לסעוד סעודת צהריים מאוחרת, לנוח ולאגור כוח לקראת חגיגות הלילה.

השמש התחילה לשקוע, והירח עלה בשמי הארץ. אילולא הבהירות התכולה של שמי ארץ-ישראל, אותה תכלת שרק הים יכול לתת מושג מה אודותיה, אילולא זוהר הכוכבים הגדולים, שאט-אט הופיע, זעיר פה, זעיר שם, ואחרי-כך הציפו את השמיים מחנות, מחנות, היה אפשריין ממשיך להיות שקוע בחלום

"היום, לפני אלפיים בשנים, נגזר על אבותינו למות במדבר. כיום מתעורר הכל לחיים, לשמחה, למשיכה הקדושה למקור החיים. החיים ניצחו את המוות. משה הוביל את אבותינו למקור החיים, לארץ החיים, אולם אבותינו נתנו אמונם במרגלים אשר הוציאו את דיבת הארץ רעה וכינו את 'ארץ החיים', ארץ אוכלת יושביה. מי שאינו מאמין ב'ארץ החיים' ממילא נקרע ממנה. לכן נדדו אבותינו במדבר, ובמדבר מצאו את מותם. אחרוני הדור ההוא נספו. היום אף אחד לא נספה עוד. לכן חג לנו היום, חג החיים הגדול."

היום הוא גם יום האהבה הגדול. רק אהבה כנה, טהורה ולכבית יכולה ליצור חיים. יום החיים הגדול חייב, לכן, להיות יום האחדות הגדולה. לפי המסורת, חגנו קדמונינו את ט"ו באב, כי ביום זה פסקו 'מתי המדבר'. לפי אותה מסורת, בט"ו באב נתלכדו שבטי ישראל המתפורדים ונתאחדו יחדיו.

לאחר שאבותינו נשתרשו בארצם, הם הפכו יום זה ליום הנוער. הדור הישן חסר האמונה המהססת תמיד, המתנוודד, המתגעגע תמיד לסיר הבשר, לדגים אשר אכלנו במצרים, ניספה ואיננו. לכן תחי האמונה, יחי האומץ והגאווה, הידד אנחנו במצרים, ניספה ואיננו. לתכלת והירוק הנצחיים! ירוק הוא עץ החיים. היום ניטע הוא. אנחנו במדינתנו המחודשת 'ישראל', חידשנו חג עממי זה. ביניכם, אחיי ואחיותיי, לבטח נמצאים רבים שזכו היום במתנה גדולה וקדושה - מתנת האהבה. אלה שלא זכו בה בעצמם כי היא כבר ברשותם, או אלה שעדיין לא יכולים לקשור את חייהם עם הזולת: גם אלה לבטח שמחים בשמחת אחיהם ואחיותיהם. בכולם דופק אפוא היום דופק החיים בחזקה. זרי פרחים עוטרים את ראשי כולם. שירי הלל פורצים מלבות כולם, ודגלינו הקדושים מתנופפים מעל לראשינו.

בימי אבותינו נהגו בנות ישראל לצאת ביום זה לכרמים, כולן בבגדי לבן כדי לא לבייש את בנות ישראל העניות. גם היום יצאו בנותינו בבגדי לבן - סמל האהבה, הטהרה והשמחה הכנה. בנותינו אינן סובלות מחסרון הבגד. קיימים אמנם אצלנו עשירים ועשירים יותר, אך אין בינינו עניים. כל העובד - אינו יודע מחסור, ואין בינינו כאלה שאינם עובדים כלל. אין אחד בינינו שצריך להתבייש בפני רעהו בגלל עוניו. אין אנו צריכים להתבייש בפני עמים אחרים בארצות אחרות המשופעים בכל טוב. לאחר ניסיונותיהם הרבים, ניסיונות שעלו בדם רב כל-כך, בסבל אנושי גדול כל-כך, ובמיוחד בסבלנו אנו היהודים (אנו תמיד היינו ראשונים לסבל).

אנו, בדרכנו הבהירה והנכונה, דרך החירות והאושר, אנו מחולליה, ומקמיה של המדינה 'ישראל', חיים על-פי חוקי התורה של תורת משה. כוננו את חיינו המדיניים, עד כמה שזה ניתן, ברוח החוקים האלה, ואנו נהנים מחכמתם האלוהית. אנו נקפיד לא לבייש אף אחד בתוכנו. חוקי מדינתנו פתוחים לכול, והחפץ בהם יבוא וילמדם, אולם אנו לא נטיל את מחשבותינו ואמונותנו על עמים אחרים.

בימינו עמים ומפלגות מנסים כל מיני אקספרימנטים חברתיים, אולם בו יבוא היום שבו כל אלה יאמרו, כפי שניבא לנו ישעיהו הנביא: 'לכו ונעלה אל ה' אל בית אלוהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו....' לא שמחה בלבד מצוין לנו יום זה, וגם לא את גאולתנו ופדותנו הוא מזכיר. הוא גם מעלה בזיכרוננו

יומו. הירח היה בעיניו גדול יותר מזה שרגיל היה לראות בארץ הולדתו. ברצון היה מכנה אותו "שמש שנייה".

מן הרחובות ומן הסמטאות שוב זרם קהל האלפים, גברים, נשים וטף, לשפת הים, למזרקות הרבות, ובמיוחד – להרים...

לכל מקום שפנה אפשטיין ליווה אותו רוסינוב, אולם אפשטיין ביקש את הבדידות. בעיר הגדולה והחוגגת הוא חיפש פינה שקטה על שפת הים כדי להקשיב לסודות הלילה של ארץ-ישראל, להיות עם עצמו בלבד ולהתמסר ללא הפרעות למחשבותיו אודות זאת שנתגלתה לפניו, אור חייו שנתגלה ונעלם. רוסינוב שוב הבחין באי שקט ששרוי בו אפשטיין, אך נמנע מלהפריעו. הוא המתין עד שחברו שוב החזיר מבטו להמון המטיילים ולחש לו: "אתה לא שקט, ידידי!"

– "הבחנת יפה, ידידי".

– "החסר לו משהו בארצנו היפה, השמחה והמבורכת?"

– "יותר מ טוב ושמחה אינני רואה כאן."

– "אולי יכול אני לדעת שורשו של אי שקט זה?"

– "גם לכך יבוא הזמן, אולם לא עתה."

– "אולי מעדיף היה להישאר זמן מה עם עצמו בלבד?"

– "קרבתך משמחת אותי מאוד. כור, ובפרט כמי שאינו שולט על בוריה בשפת המקום ואינו יודע את מנהגי הארץ, זקוק אני במיוחד לחברתך האוהדת, לשיחתך ולעצתך. אולם עתה בכל זאת אני מעדיף להיות עם עצמי בלבד ולהתבודד כמה שעות. את הדרך לבית-המלון יורוני אנשים טובים."

החברים נפרדו: רוסינוב פנה לביתו ואפשטיין המשיך לשוטט ברחובות ובסמטאות העיר. החלום אודות זו אשר הבחין בה בקהל האלפים בגן העיר נשא אותו הלאה, הלאה.

העיר חיה ושוקקת כאילו טרם פנה היום ואתא לילה. על שינה אין מה לחשוב. השדרות והגנים, הדרכים והשבילים המובילים לשפת הים ולהרים שוקקים המוני מטיילים.

לאחר שוטטות חסרת תועלת אחרי זו שכה השתוקק לפגוש שוב, נסחף אפשטיין בזרם המטיילים שפנה להרים. עיניו שוטטו בפליאה מסביב נרעש פתאום מן השמש הגדולה והמאירה אשר הופיעה על ראש ההר באמצע הלילה.

הירח מזה והשמש מזה, שני המאורות כאילו לגבור באור יקרות האחד על האחר יצאו. לרגע נדמה היה לו, שהוא כלל אינו ער, שחלום הוא חולם, אי ששרוי הוא בעולם של הזיות. בהתעוררות פתאום הוא נשא עיניו אל על ונוכח כי אכן נכון המראה. כל שהתרחש לנגד עיניו לכבוד היום המיוחד התרחש. ההמון המה מסביבו ונמשך אל השמש המאירה. ומאלפי הלבבות פרצה קריאה באחת: "יחי עם ישראל לנצח". משמעות המחזה המתרחש סביבו טרם ברורה לו. הלא כל זה מתרחש בקרב האנשים על ידו!

האנשים מסביבו הסבירו לו שמדי שנה בשנה בחג הלאומי – ט"ו באב חוזר ונשנה מחזה זה.

שעתיים לאחר חצות נדלקת שמש חשמלית על אחד ההרים הגבוהים ליד

ירושלים. מארגני החגיגות מקיימים ביניהם קשר טלפוני ועל-פי אות מוסכם נדלקות בבת אחת שמשות דומות על הרי ארץ ישראל הגבוהים; ויהודי היהודי ועיר לעיר שולחים ברכתם באהבה מקיפה וגדולה.

מעודד ברוחו עזב אפשטיין את מחנה המטיילים שקוע במחשבותיו, נפעם מחוויותיו שחווה בשעות שחלפו. הוא פנה לשפת הים; ובלבו גמלה ההחלטה לחפש שוב בימים הבאים את האלמונית, את זו שאהבה נפשו, זו אשר הפכה כנשמתו לסמל הקיום, השמחה והאהבה של עמו שקם לתחייה.

הלל צייטלין לא סיים יצירה זו. כך גם סבור ג' קרסל, "חזונו של הלל צייטלין על מדינת ישראל", הפועל הצעיר, כ"ד ניסן, תשכ"ח (24.4.1968) עמ' 36-38.